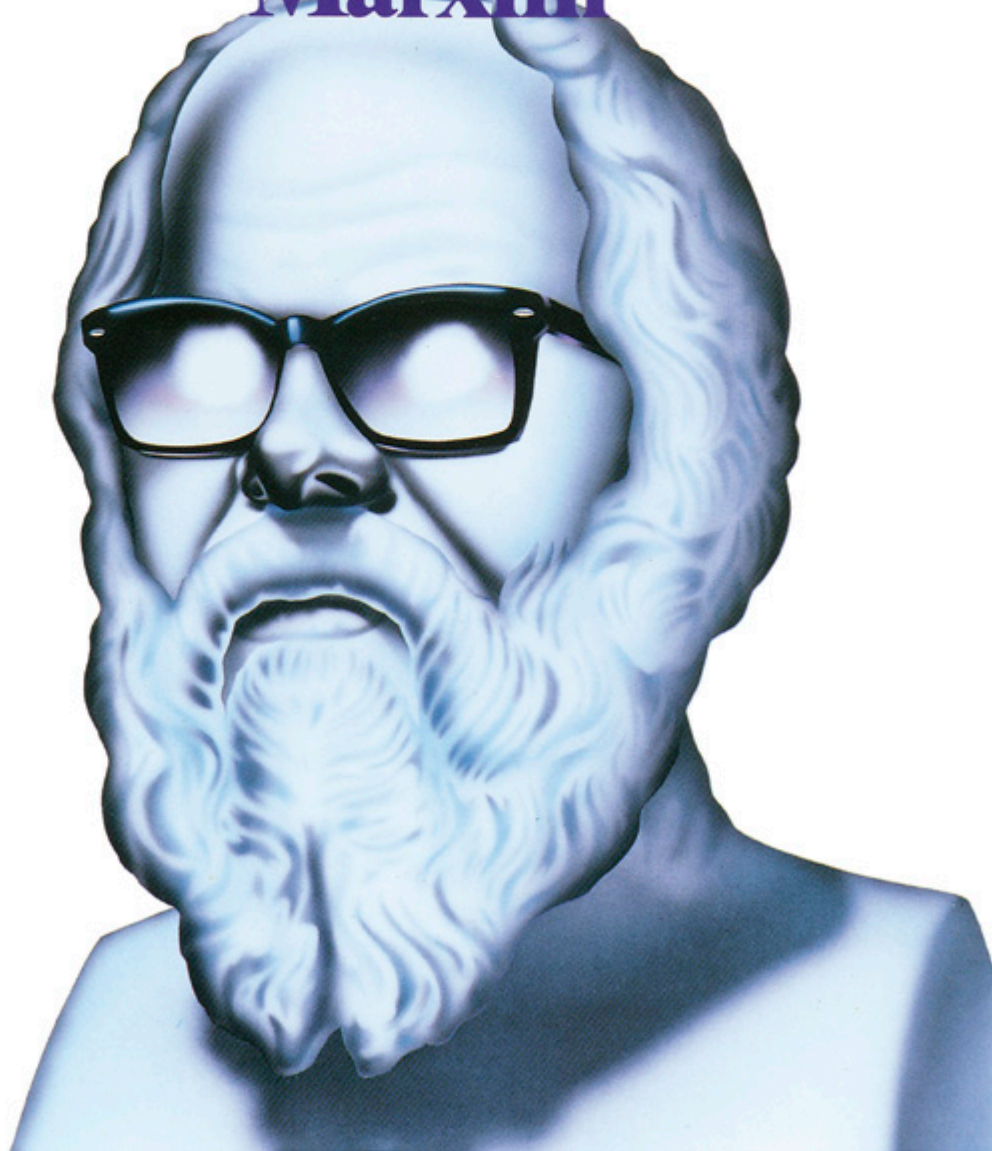

Esa Saarinen
Länsimaisen
filosofian historia
huipulta huipulle
Sokrateesta
Marxiin

WSOY

**Länsimaisen filosofian historia
huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin**

ESA SAARINEN

**Länsimaisen
filosofian historia
huipulta huipulle
Sokrateesta
Marxiin**

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

Helsinki

© Esa Saarinen ja WSOY
Werner Söderström Osakeyhtiö

Teos on ilmestynyt ensimmäisen kerran 1985.

ISBN 978-951-0-48640-5

Painettu EU:ssa

Esipuhe vuoden 2022 laitokseen

Filosofian historia on nykypäivää ja tätä hetkeä.

Se elää ajatuksiemme välittömyydessä ja kuvitelmiemme kätköissä. Filosofian historia hehkuu odotuksiemme takana ja vaikuttaa mielemme läpi. Filosofia on osa meitä, sillä ihmisen on mahdotonta olla ajattelematta.

Mutta enimmäkseen ajatuksemme piiloutuvat meiltä. Emme huomaa ajatuksiamme tai edes että ajattelemme. Olet olemassa, siis ajattelet, mutta enimmäkseen ajattelu toteutuu kuin omalla painollaan. Emme näe omaa rooliamme ajatustemme ajattelijoina ja maailmamme rakentajina.

Toisten ihmisten ajattelemattomuus kyllä pistää silmään esimerkiksi jonkun hidastellessa kaupan kassalla. Tai esiintyessä suulla suuremmalla asiassa, mitä ei hallitse ja heittäessään pöytään jonkin jyrkän pöyhkeilyväitteen. Mitä amerikkalaiset oikein ajattelivat valitessaan Donald Trumpin presidentikseen? Saksalaiset äänestäessään Hitlerin valtaan? Ihmisen on houkuttelevan helppo lumoutua omista ajatuksistaan ja toiveistaan, vihakuvistaan ja pelkokuvitelmistaan. Hirmuinen on kiihottavuuksien ote, kun tarpeeksi moni pitää niitä ominaan.

Kyllä: Filosofia on yhtälailla elämämme osa kuin on esimerkiksi hengittäminen. Hengittämisen tieteellä voi puolestaan olla sanottavansa tilanteissa, missä hengittäminen ei onnistu. Jotta voi hengittää paremmin voi olla hyväksi tietää, mitä asialle vihkiytyneet asiasta sanovat.

Tästä on kysymys tässä kirjassa: ajattelun ajattelemisesta, jotta ajattelu voisi onnistua paremmin.

* * *

Ajattelu on ihanaa, mutta se vaatii tilaa. Ajan ja paikan, esimerkiksi, ennen kaikkea tilanteen, missä ajattelu voi toteutua sävyherkästi, elävästi, uudistavasti. Kuten musiikki, ajatukset soivat värikylläisimmin, kun ihminen keskittyy. Kun akustiikka on oikea, mieli voi tavoittaa hienovaraisuuksien ylärekisterit.

Häiriö ei ole hyväksi. Ihmisen ajattelun ihme on sisäänrakennettuna jokaisessa meissä koulutukseen tai taustaan katsomatta. Se nousee keskittymisen väylää pitkin ajureinaan uteliaisuus, kiinnostus ja kyky kunnioittaa kummallista. Ilo siitä, mistä kenties ei ole mitään hyötyä. Toiveeni on, että käsillä oleva kirja voisi auttaa lukijaa pyrkimyksessä vertyellä esiin oman ajattelun mietintämuskeleita ja synnyttää kurkistuksia ilmeisen tuolle puolen.

Siksi rohkaisisin lukemaan eteenpäin, vaikka paikoin pointti ei ehkä olisikaan heti aivan selvä. Filosofian historia huipulta huipulle Sokratesta Marxiin on tietynlaista äärikohtien kartoitusta, pilapiirroksien tutkimusta, vaihtoehtojen tunnustelua, sillä ajattelua ei ole tarkoitettukaan vangittavaksi, vaan sen tulee lentää elävänä kuin tuuli. Eikä sanallisen tarkastelun sihteihiin koskaan jää kuin osatotuus.

Heti kun ajattelun suuntaan katsoo, sen ydin jo on muualla.

Välähdyksen voi kuitenkin tavoittaa: johtolangan niihin erityisiin lahoihin ja henkisiin voimakerroksiin, joita jokaisella on ihmisolentona. Olet ajattelija ja ajatusten ajattelija.

Jotta voi tietää, mitä tarkemmin ajatellen ajattelee, on hyvä miettiä, mitä ajattelee. On hyvä ajatella, miten ajattelee ja mihin ajatuksiin on taipumus päätyä. Tämä kirja kuvaa ajattelun toteutumistapoja niin kuin jotkut länsimaisen filosofian suurimmat hahmot asian ovat nähneet. Puheena ovat kehikot, perusratkaisut ja mallit, joita jonkinasteisesti jokainen toteuttaa, vaikka ei sitä tiedosta.

* * *

Kun tämä kirja ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1985, olin 32-vuotias ja rakastunut.

Olin innostunut julkkistähti 80-luvun muutosavautuvan Suomen pinta-kuohuvilla innostusharjoilla. Takana olivat *Punkakatemia* (Jan Blomstedtin kanssa), *Terässinfonia* (M.A. Nummisen kanssa), *Olenainen nainen* (Sara

Heinämaan kanssa), *Epäihmisen ääni* ja *Sartre*-kirja, epälukuisa määrä itsevarmoja esiintymisiä valtamedioissa sekä LP-levy ”Filosofia”. 24-vuotiaana väitelleen E. Saarisen luennoille oli alkanut ilmestyä opiskelijoita kasvavin joukoin. Helsingin yliopiston Filosofian laitos eli legendaarisia aikojaan. Henki oli vapaamielinen ja kohottunut, moniulotteinen ja säkenöivä. Super-tähtifilosofien G.H. von Wright, Jaakko Hintikka, Oiva Ketonen ja Erik Stenius ajatteluvaateluus ja persoonallisuksiensa erilaisuussointi loivat jylysevän urkupisteen meille nuorille leijonille.

Nuoremman polven kapteeni oli Ilkka Niiniluoto, joka teoreettisen filosofian professorina ja nousevana tiedetähtenä oli tekevä tulevina vuosikymmeninä ainutlaatuisen uran filosofian ensyklopedisena moniosaajana, Suomen Filosofisen Yhdistyksen kaikkien aikojen pitkäaikaisimpana puheenjohtajana ja yhdistävänä voimana, tiedemiehenä, dekaanina, rehtorina, kanslerina ja akateemikkona. Ilkka oli vastustamaton eleettömässä, diplomaattisessa sympaattisuudessaan ja avarakatseisuudessaan. Hän ankkuroi filosofian sivistystyön etulinjaan. Juuri Ilkka ja ikätoverinsa Simo Knuutila, sittemmin maailmankuulu uskonnonfilosofi, keksivät Metsätalon kahvihuoneessa, että pannaan Saarisen poika opettamaan filosofian historian johdantokurssi niin oppii itsekin sitä.

Kokemus oli mullistava – ei vähiten, koska rakkaus Pipsa Pallasvesaan oli saapunut hyökyaaltona. Juuri näillä luennoilla aloin kehittää luennointityyliä, missä aloin yhdistää henkilökohtaisia kokemuksia filosofisiin kehitysihin elämyksellisellä otteella.

Kuitenkin kirjoitustyö oli maratonina melkein liikaa. Viimeiseksi jättämäni Hegel-luku tuntui ylivoimaiselta, kunnes lemmenlomalla Lapissa luin jostain mukanani tuomasta kirjasta, että synteesiajattelun suurfilosofilla olisi ollut suhde nuorena opiskelijana vuokraemäntänsä kanssa. Tämä sai abstraktista ilmaisustaan tunnetun Hegel-vainaan, joka kuvissa näyttää nyrpeilijältä, heräämään eläväksi ihmiseksi tulevan arjen filosofin silmissä. Tajusin yhtäkkiä tunturissa, että Lapin luonnossa kaikki liittyy kaikkeen – Hegelin peruspoinniti.

Ajatus kun voi liittyä toiseen.

Se voi liittyä myös johonkin toiseen kuin tähän asti.

Ja nimenomaan johonkin omituiseen. Filosofiaa voi olla tympeää harjoittaa, jos ei ole valmis ajattelemaan toisin – toisin kuin tähän asti, toisin kuin uomassa on tapana tai sääntö sanelee.

Kysymys on mahdollisuuksista: filosofia on eräänlaista ehkä-tiedettä, tai käsitteellistä järkitaidetta, jossa kielen avulla synnytetään vaihtoehtoisia tapoja nähdä ja elää.

Siksi toivoisin avointa mieltä sinulta arvoisa lukija, kun sukellat tuleville sivuille. Aivan erityisesti iloitsisin, jos joku päivä Ekbergin kahvilassa, minä siinä jo ehkä aika vanhanakin, tulisit kertomaan, että tietty kohta tässä kirjassa sai sinut hämmästyttämään innoittuneesti oman ihmisyytesi elämänihmettä, vaikka et vielääkään oikein tiedä, miksi. Että kirja sai oman elämäsi filosofian, oman ajattelun liikkeesi käyntiin ja synnytti kuin toiveikkuutta. Että huomaisit päätyneesi mahdollisiin maailmoihin, mitkä saivat tutun hahmottumaan kevään valosävyin. Oli syntynyt avautuma olevaisen ylempiin kerroksiin ja olemisesi hehkui jonkin syvemmän ehdoin.

Oli tapahtunut kohtaaminen ja ajattelun liike: se ihme, mitä tämän kirjan toivon palvelevan.

Helsingissä 15. tammikuuta 2022

Esa Saarinen

OSA I

ANTIIKKI

SOKRATES

Me tiedämme Sokrateesta niin vähän, että voidaan kysyä, tiedämmekö Sokrateesta mitään. Mutta Sokrateen legenda – hänen myyttinsä toisten käsissä – on elävä ja sivuuttamaton. Tämä legenda Henrik Schückillä on perustanaan hänen todetessaan yleisessä kirjallisuuden historiassaan, että »harva persoonallisuus on vaikuttanut ihmiskunnan historiaan voimakkaammin kuin Sokrates».¹

Myyttinen Sokrates: länsimaisen filosofian historiaa ei tuntemassamme muodossa olisi ilman häntä. Tätä meidän on tarkasteltava – henkilö-hahmoa kulissien takana, todellista tai kuviteltua, joka tapauksessa vaikuttavaa. Sokrates on illuusio, jonka eurooppalainen ihminen on tarvinnut.

Se illuusio on pääosin Platonin luoma. Juuri Platon muuraa Sokrateen henkilö-hahmon filosofien filosofina osaksi länsimaista mytologiaa. Hän tekee sen asettamalla miltei kaiken oman filosofiansa Sokrateen suuhun; hän tekee sen asettamalla Sokrateen johtorooliin läpi lähes koko kirjallisen tuotantonsa.

Platon etäännyttää itsensä ja nostaa Sokrateen valokeilaan. Valinta on hämmästyttävä, sillä Platonin teoksia pidetään sensaatiomaisina. »Koko myöhempi filosofian historia on joukko reunahuomautuksia Platonin teoksiin» (A. N. Whitehead). Ihmetteleekö joku, miksi mies, joka ei koskaan julkaissut mitään – Sokrates – on kaikkien aikojen kuuluisin filosofi? Ehdottoman varmasti ei yhtäkään filosofista oppia voida osoittaa Sokrateen kehittämäksi, joka kuitenkin on filosofin henkilöitymä ja malliesimerkillinen »viisauden rakastaja».

Sokratesta ei olisi ilman Platonia. Mutta Platoniakaan ei kenties olisi ilman Sokratesta. Nämä kaksi länsimaisen filosofian ehkä maineikkainta nimeä kytkeytyvät erottamattomasti toisiinsa – niin likelle, että yksityis-

kohdissa on mahdoton sanoa, mistä yksi alkaa ja toinen loppuu. Onko esimerkiksi kuulu ideaoppi sittenkään Platonin kehittämä vai loiko sen jo Sokrates? Tämä on »sokraattinen ongelma», josta on kiistelty vuosisadat – kuka oli Sokrates?

Jatkossa nojaudun perusteltuna pitämäni käsitykseen, että milloin Sokrates esiintyy filosofisesti hienostuneesti, puhujana on tosiasiaassa Platon. Sokrates ei ollut metafysikko eikä teoreetikko – oletan – vaan värikäs ja omalaatuinen henkilöahmo, elämänfilosofi ja filosofi elämässään.

Hän syntyi vuonna 469 tai 470 ja kuoli 399 eKr; tämän verran on varmaa. Hän oli kansanomainen, eettinen opettaja, joka käytti aikansa keskustelemalla, väittelemällä ja opettamalla filosofiaa Ateenan kaduilla. Hänet mainitaan tylppänenäiseksi, pömppömahaiseksi ja rumaksi. Hän oli huomiota herättävä – ja huomiosta nauttiva –, ärsyttävä eksentrikko. Hänet teloitettiin tuomittuna »väärien jumalien palvelemisesta ja nuorison turmelemisesta».

Sokrateen henkilöahmo

Platonin »Pidot»-dialogin kehyskertomuksen muodostavat juhlat, jotka Agathon-niminen runoilija on järjestänyt.² Myös Sokrates kuuluu vieraiisiin. Sokrates astuu eteemme näissä värikkäissä ja railakkaissa juomajuhlissa elävämpänä kuin missään toisessa Platonin dialogissa.

Juhlien alussa päätetään, »ettei iltaa vietettäisi humalan merkeissä»; edellisenä iltana on ollut toiset raisut juomingit, eikä edes isännän juomakunnossa – kuten hän itse toteaa – »ole kehumista». Sokratesta, jolla on legendaarinen viinipää, »tämä ei tietenkään koske; hän pystyy yhtä hyvin juomaan kuin olemaan juomatta». Kun juopottelua on siten yhteisestä päätöksestä päätetty välttää, miehet ryhtyvät toisenlaiseen ajankuluun. Illan ja yön kuluessa paikallaolijat esittävät kukin oman versionsa rakkauten olemuksesta.

Kun Faidros, Agathon, Aristofanes – Sokrateen henkilöllä myöhemmin herkutellut näytelmäkirjailija myös on läsnä – ovat pitäneet puheensa, astuu Sokrates esiin ja hahmottelee oman käsityksensä rakkaudesta. Rakkaus, hän julistaa, ei puhtaimmillaan kohdistu toiseen ihmiseen, vaan viisauteen, tietoon ja hyveeseen. »Onhan viisaus kaikkein kauneimpia asioita

ja Eros taas rakkautta kauniiseen, joten hän pakostakin harrastaa filosofiaa». »Sokrateen erotiikka» leiskuu valtoimenaan – tämä Sokrateen henkilö-hahmon hämmennystä ja ivailua herättänyt intohimoinen jano viisauteen ja hyveellisyyteen kun oli hänelle rakastamisen kiihkoa.

Juhlat keskeytyvät Sokrateen puheen jälkeen äkisti. Ovelta kuuluu »meluisa kolkutus ja huilunsoittoa, niin kuin juopuneita olisi ollut liikkeellä». Sisään tunkeekin kauneudestaan kuulu Alkibiades-niminen nuorukainen, mukanaan humaltunut seurue. »Nauratteko minua siksi, että olen niin päissäni», Alkibiades uhoaa, »juotteko kanssani vai ettekö juo». Tähän kaikki huutavat suostuvansa. Puheethan on jo pidetty.

Nyt seuraa replikointia, jossa Alkibiades maalailee Sokrateen myöhempiä mytologiaa: sotaretkellä Sokrates »kykeni sietämään vaivoja paremmin kuin kukaan muu», Sokrates oli kestävä, urhea ja peloton ja pelasti Alkibiaden hengen, kun tämä oli haavoittunut taistelussa. Ja »juomisessa hän oli pistämätön, jos hänet siihen pakotettiin». Osaatteko edes kuvitella, millaista järkevyyttä hän on tupaten täynnä, jos hänet avaa, hyvät juomaveikot? »Hän halveksii rikkautta ja muuta kunniaa, jota tavalliset ihmiset niin arvostavat.»

Mutta eniten Alkibiadesta hämmentää Sokrateen itsehillintä. Vaikka hän, homoeroottisesti vapaamielisen Ateenan kaunein ja halutuin mies, kutsui Sokrateen aterialle kanssaan, vaikka hän kutsui Sokrateen voimisteluharjoituksiin kanssaan, vaikka hän paini Sokrateen kanssa ilman että kukaan muu oli paikalla, vaikka Sokrates jopa yöpyi hänen luonaan, hän ei sittenkään saanut paljasjalkaista filosofia viekoitelluksi – hän, kauneudestaan kuulu Alkibiades. Ja kuitenkin: »Sokrates rakastaa kauniita nuoria miehiä ja häärii haltioissaan heidän ympärillään»!

Pidot loppuvat täyteen sekasortoon, kun paikalle tulee yhä enemmän kutsumattomia vieraita. »Meteli oli kauhea ja kaikkien oli pakko juoda valtavat määrät viiniä ilman mitään järjestystä.»

Lopulta enää »Agathon, Aristofanes ja Sokrates olivat vielä valveilla ja joivat vuoron perään viiniä isosta maljasta». Aamun sarastaessa kirjailijatkin sammuvat; »autettuaan heidät mukavasti nukkumaan Sokrates nousi ja lähti». »Lykeionissa Sokrates peseytyi, vietti siellä päivänsä kuten tavallista, ja lähti illan tullen kotiin lepäämään.»

Sokrateen henkilökohtaisesta karismasta ja mielenlujuudesta ei näiden sanojen jälkeen juuri voi olla epäilystä. Sellaisena hän on erikoisasemassa

filosofian historiassa, jonka henkilöskaala ei ole erityisen innostava. Jostakin Immanuel Kantista todetaan tavallisesti, että hän eli koko elämänsä Königsberg-nimisessä pienessä saksalaisessa kaupungissa, poistui sieltä vain harvoin, ei avioitunut ja kulki luennoilleen niin täsmällisesti, että kaupunkilaiset tarkistivat miehen liikkeistä oikean ajan. Tämä tuskin on erityisen avartavaa, inhimillisesti värikästä henkilöhistoriaa.

Sokrates on poikkeusyksilö filosofian historiassa – myös siksi, että hänen opillinen filosofinen panoksensa on vähäinen. Sokrates ei kehittänyt mitään oppijärjestelmää, hän ei esittänyt yhtenäistä filosofiaa.

Enemmänkin kuin osoittaa miten asiat ovat, Sokrates pyrki osoittamaan miten ne ainakaan eivät ole. Äärimmilleen pingotettu kriittisyys, omien rajojen tietäminen ja tiedostaminen – siinä Sokrateen keskeisiä ominaispiirteitä. Sokrates on kaikkein viisain ihminen – näin sanoo Platonin meillevälittämä myytti – koska hän ei luule tietävänsä mitä hän ei tiedä.

Ihmisten koppavan itsevarmuuden horjuttajana Sokrates onkin vertaansa vailla. Hän on kiusankappale, joka ovelasti asetetuilla kysymyksillä ja armottomalla logiikallaan paljastaa keskustelukumppaninsa pöyhkeän kuoren alta tämän todellisen tietämättömyyden. Platonin Sokrates-dialogit ja suorasanaisemmat Ksenofonin Sokratesta koskevat kertomukset ovat herkullista luettavaa niiden ajattoman yleispätevyyden vuoksi: kyltymätön kyselijä, perusteita peräävä filosofi on ihmisten illuusioiden särkijä – hän moukaroi niitä laiskanlinnoja, joiden sisään arkipäivän poroporvarillinen elämä on piiloon paennut. Platon kirjoittaa:

»...jos joku joutuu Sokrateen tuttavaksi ja puheisiin hänen kanssaan, hän pyörittelee toista keskustelun kuluessa niin että vaikka toinen olisi alkanut puheen aivan muusta aiheesta, hän ei voi lopettaa ennen kuin on joutunut antamaan selonteon itsestään ja kertomaan millä tavoin elää ja on siihen asti elänyt. Ja kun hän on joutunut tähän, Sokrates ei päästä häntä ennen kuin on tutkinut kaiken juurta jaksain.»³

Sokrates haluaa vangita keskustelukumppaninsa kysymysten pihteihin. Hänen keskustelutekniikkansa on ovelaa, joustavaa ja leikillistä, usein oivaltavaa ja ihailtavaa, joskus ärsyttävän pikkunäppärää. Usein taitavasti asetettu kysymys jo sinällään kääntää tilanteen pääläelleen:

»Kun joku kuritti ankarasti palvelijaansa, Sokrates kysyi, miksi tämä oli suuttunut palvelijalle.

'Koska mies on perso ruoalle mutta velto, ja rahanahne mutta laiska', sanoi hän.

'Oletko koskaan tuuminut, kumpi ansaitsisi selkäsaunan paremmin, sinä vai palvelijasi?' »⁴

Tällaiset episodit välittävät meille Sokrateen maanläheisenä elämänviisauden opettajana. Hän ei – se on sanottava – vaikuta erityisen hienostuneelta ajattelijalta: Sokrates ei juurikaan spekuloi, teoretisoi tai puhu auki omaa näkemystään.

Mutta hän kysyy. Sokrates viitoittaa traditiota, joka juoksee läpi ajattelun historian: on usein tärkeämpää esittää tuore, hedelmällinen ja uutta viitoittava kysymys kuin etsiä vastausta johonkin vanhaan. Kyseenalaistaminen ja problematisointi sykkii inhimillisen ymmärryksen sydänsijoilla.

Usein Sokrates ei ainoastaan osoita keskustelukumppaniensa käsitysten aukollisuutta, vaan suoranaisesti nolaa heidät. Platonin »Ion»-dialogi välittää meille keskustelun Sokrateen ja runonlausuja Ionin välillä: Ion edustaa aikanaan arvossa pidettyä ammattikuntaa. Sokrates asettaa Ionille tämän runonlausujan taitoa koskevia periaatekysymyksiä. Alan ammattimies vastaa tietysti Sokrateelle itsevarmasti ja oman asiansa muka suvereenisti halliten. Mutta Sokrateen vastahuomautusten ja erilaisten nerokkaiden osatodistusten älyllisessä pölytyksessä Ion joutuu niin ahtaalle, että ajautuu avoimen absurdiin kantaan. Hänen on pakko väittää olevansa jumalallinen; kyltymättömän kyselijän pommitus on ajanut hänet myöntämään, että runonlausujan kyky perustuu jumalalliseen lahjaan eikä hänen omaan taitoonsa.

Sokrateen kuolema

Sokrates syytty valopatsaana kuitenkin vasta kuolemansa kautta. Tämä kansanfilosofi ja retoorikko on historian kuuluisimpia marttyyrejä.

Sokrateen kuolemaan johtanut draama kuohutti rajusti mieliä antiikin Kreikassa. Se synnytti dokumentaarista ja poleemista kirjallisuutta, josta vain osa on säilynyt meidän päiviimme. Säilyneiden tekstien joukossa ovat

sekä Platonin että Ksenofonin versiot Sokrateen puolustuspuheesta oikeuden edessä; ne kuuluvat ihmiskunnan tärkeimpiin dokumentteihin.

Kuollessaan Sokrates oli 70-vuotias. Platon, joka oli läsnä oikeudenkäynnissä, oli tuskin vielä edes aikuistunut. Sokrateen kuolemantuomio järkytti shokinomaisesti nuorta Platonia; Platonin alkukauden kirjoitukset ovat oikeastaan elämäkerrallinen sarja, jossa puolustetaan Sokrateen häväistyä henkilöahmoa.

Sokrateen teloitukseen johtanut oikeudenkäynti ilmentää äärimmäistä epäoikeudenmukaisuutta. Mutta se ilmentää myös jotakin muuta. On tärkeä yrittää porautua tämän inhimillisiä murhenäytelmiä säännönmukaisesti peittävän itsestäänselvyiden verhon taakse ja nähdä tapahtumasarjan rationaaliset syyt.

Sokrates oli oikeudenkäynnin aikoihin Ateenassa laajalti kiistelty origi-nelli, jonka henkilöahmo oli synnyttänyt aikaansa seuraavissa näytelmäkirjailijoissa vastustamattoman halun parodiointiin. Meille on säilynyt Aristofaneen näytelmä »Pilvet», jossa mestarikirjailija railakkaasti pilkkaa Sokratesta filosofisena henkilötyyppinä, joka pystyy todistamaan minkä tahansa kannan oikeaksi ja jonka luokse muuan kovapäinen oppilas saapuu varmana siitä, että Sokrates pystyy todistamaan senkin, että velkoja on väärässä vaatimuksissaan.

Aristofaneen näytelmällinen pilapiirros tuo esiin kärjistetyn henkilöahmon, jota tavallisten ateenalaisten on täytynyt olla työläs erottaa todellisesta Sokrateesta. Julkisuuden kiro lepäsi Sokrateen harteilla täydellä painollaan. Hänen leppymätön – suorastaan intohimoinen – halunsa tivata perusteluita itsestäänselvyyksiksi oletetuille asioille lisäsi sitä ärsytyslatausta, jonka hänen poikkeava persoonansa muutoinkin laukaisi. Tämä »hie-noimman älyttömyyden ylipappi» oli kiusankappale, jonka seurana Ateenan nuoriso mielellään kulutti aikaansa: lisää vettä vastustajien myllyyn.

Tässä tunnepitoisessa aallokossa Sokrateen syyllisyydestä ja syyttömyydestä äänestivät ne 501 ateenalaista, jotka arvalla oli ajan oikeuskäytännön mukaisesti valittu ratkaisemaan maailmanhistorian kuuluisimman filosofin kohtalo.

Kaksi seikkaa vaikutti epäilemättä ratkaisevasti Sokrateen taparaan äänten enemmistöön perustuneeseen tuomioon. Ensiksikin: syytteiden epämääräisyys, jota vauhditti Sokrateen aikalaiskuvan kiistanalaisuus. Toiseksi: Sokrateen esiintyminen oikeuden edessä, jota on luonnehdittu

uhmakkaaksi ja peräänantamattomaksi, jopa röyhkeäksi. Sokrateen puolustuspuheesta ei löydy anteeksipyyntöä jyväsiäkään.

Miehet, jotka nostivat syytteen Sokratesta vastaan – tarvitseeko se todeta? – olivat kunnan kansalaisia. He olivat syvästi huolestuneita siitä älyllisestä turmeluksesta, jota Sokrates heidän mielestään kylvi ympärilleen. Miesten motiiveja ei sovi epäillä; he toimivat vakaumuksensa mukaan.

Eikö Sokratesta olisi voitu pakottaa olemaan harjoittamatta filosofiaa julkisesti? Eikö olisi riittänyt kieltää Sokratesta harjoittamasta julkista toimintaansa? Tätä esitettiin.

»Jos te siis nyt sanotte minulle: 'Sokrates, me emme tee niin kuin Anytos vaatii, vaan vapautamme sinut, mutta sillä ehdolla, että et enää jatka tutkiskelujasi etkä harrasta filosofiaa. Jos sinut vielä siitä puuhasta tavataan, olet kuoleman oma', jos siis olette valmiit vapauttamaan minut mainitsemillani ehdoilla, niin vastaan teille näin: 'Kiitän teitä lämpimästi, Ateenan miehet. Kuuntelen kuitenkin mieluummin jumalaa kuin teitä enkä aio lakata harrastamasta filosofiaa niin kauan kuin elän ja hengitän. Tulen edelleen aina tavatessani neuvomaan ja opastamaan teitäkin ja sanomaan tapani mukaan: Voi sinua, hyvä mies! Olet viisaudesta ja voimastaan kuulun mahtavan Ateenan kansalainen, etkä yhtään häpeä! Haalit itsellesi rahaa, mainetta ja kunnia minkä kynnelle kykenet, mutta viisaudesta, totuudesta ja sielusi parantamisesta sinä vähät välität etkä vaivaa sillä päätäsi ollenkaan! Jos joku väittää vastaan ja sanoo hyvinkin välittävänsä, en sittenkään päästä häntä ja lähde pois, vaan kysyn ja tutkin ja tiukkaan edelleen. Jos minusta tuntuu, ettei hän ole omaksunut hyvettä, vaikka sanoo, moitin häntä siitä, että asioista tärkeimmät merkitsevät hänelle vähiten ja arvottomimmat eniten.»⁵

Näin Sokrates jopa oikeuden edessä iskee piikkejä kuulijoittensa lihaan – ja vastustajiensa vakuudeksi epäilemättä osoittaa turmeltuneisuutensa jälleen kerran ja uudelleen.

»Jos minä tällaista puhuessani turmelen nuorisoa, kai siitä sitten on vahinkoa. Jos joku väittää minun puhuvan muuta, hän väittää perättömiä. Sanon teille ateenalaiset: totelkaa Anytosta tai olkaa tottelematta,

mutta pitää mielessänne, että minä en aio muuttaa toimintaani, en vaikka minun olisi kuoltava kuinka monta kertaa!»⁶

Eikö Sokrates ymmärrä omaa parastaan, tiedä mitä hänestä ajatellaan? Eikö hän tiedä olevansa kuulijoilleen omituinen, ihmisiä kysymyksillään piinaavana kiusankappale, uhka sivistyneen ateenalaiselämän tarkkaan taotulle perustalle?

Mutta Sokrates jatkaa ja vannoo jatkavansa, ja lopputulos on kuolemantuomio. Tämä nuhjuinen, ruma vanhus, jota useimmat muistavat naureskelleensa Ateenan kaduilla vuosikymmenet, mies jolla ei ole ollut varakkuutta tai edes kunnollista toimeentuloa, vain suuria sanoja suussa – tämäkö mies olisi ainutlaatuinen ajattelija, jolla on oleva kunniapaikka historiassa?

»Seuraavaksi haluan lausua teille ennustuksen, tuomitsijani; olenhan tilanteessa, missä ihmiset niitä lausuvat, kuoleman kynnyksellä. Sanon teille, jotka olette tuominneet minut kuolemaan, että tulette heti minun kuolemani jälkeen saamaan rangaistuksen, joka kautta Zeuksen on paljon pahempi kuin minun. Olette toimineet siinä uskossa, että pääsette tekemästä tiliä elämästänne, mutta minä sanon, että teidän käykin aivan päinvastoin. Saatte kimppuunne vain lisää kuulustelijoita, kaikki ne, joita minä nyt olen pitänyt aisoissa, vaikka se on jäänyt teiltä huomamatta. Mitä nuorempia he ovat, sitä kiihkeämmin he hyökkäävät ja sitä vihaisemmiksi te tulette. Jos te luulette surmaamalla ihmisiä estävänne toisia arvostelemasta teitä vääränlaisesta elämästä, olette erehtyneet.»⁷

Myös Sokrateen viimeiset hetket vankilassa ennen kuolemantuomion täytäntöönpanoa ovat väkevän puhuttelevaa draamaa. Platon on tallentanut ne – ilmeisesti huomattavan idealisoidussa muodossa – »Faidon»-dialogiin, joka on yksi Kreikan kirjallisuuden luetuimpia teoksia. Tämä kirjallisesti viimeistelty, hieno teksti sinetöi Sokrateen myytin lopullisesti.⁸

Kohtaamme Sokrateen viisaana, tyynenä ja harkitsevana ennen ehdottoman epäoikeudenmukaista kuolemaansa, ilman minkäänlaista katkeruutta tai marttyyriutta. Filosofin on filosofin kuoleman portille asti ja aina sen kynnyksen yli.

Kun siis joukko Sokrateen ystäviä saapuu vankilaan – jossa »viranomaiset olivat juuri irrottamassa Sokrateen kahleita ja kertomassa hänelle, että

hänen oli kuoltava sinä päivänä» – Sokrates virittää keskustelun kuolemas-
ta: »Ja mikäpä sopiikaan paremmin kuin että se joka on lähdössä tuolle
matkalle, tarinoi siitä ja tutkiskelee, millaisia kuvitelmiä meillä on siitä.
Mitäpä muutakaan tässä tehtäisiin auringonlaskuun saakka?» Myöhemmin
hän vielä lisää, tyylliseen uskollisesti: »Vaikka tässä olisi joku komedian-
kirjoittaja kuulemassa, tuskinpa hän nyt väittäisi minun löpöttelevän asiois-
ta, jotka eivät minulle kuulu.»

Seuraa monivaiheinen, filosofisesti rikas keskustelu sielu-ruumis-
vastakkainasettelusta, sielun kuolemattomuudesta ja filosofian luonteesta.

Valtaosa keskustelusta tulee ilmeisestikin Platonin suusta: historiallista
lienee tuskin muu kuin mestarin henki.

Tuo henki vangitsee lukijan. Sokrates puhuu kuolemasta. Sokrates kat-
soo kuolemaansa ja julistaa, että hänen elämässään ensimmäisellä sijalla
aina ollut viisauden etsintä on ollut parasta mahdollista valmistautumista
kuolemaan. Kuolema porautuu filosofian ytimeen – filosofia määrittyy
kuoleman kautta: »Oikeilla filosofeilla... on siis todellakin päämääränä
kuolema, ja kaikista ihmisistä juuri heille kuolema on vähiten pelottava.»
Filosofia voittaa kuolemankin: tämä vakaumus – olkoon se sitten historial-
lisesti tosi tai ei – on osa Sokrateen legendaa.

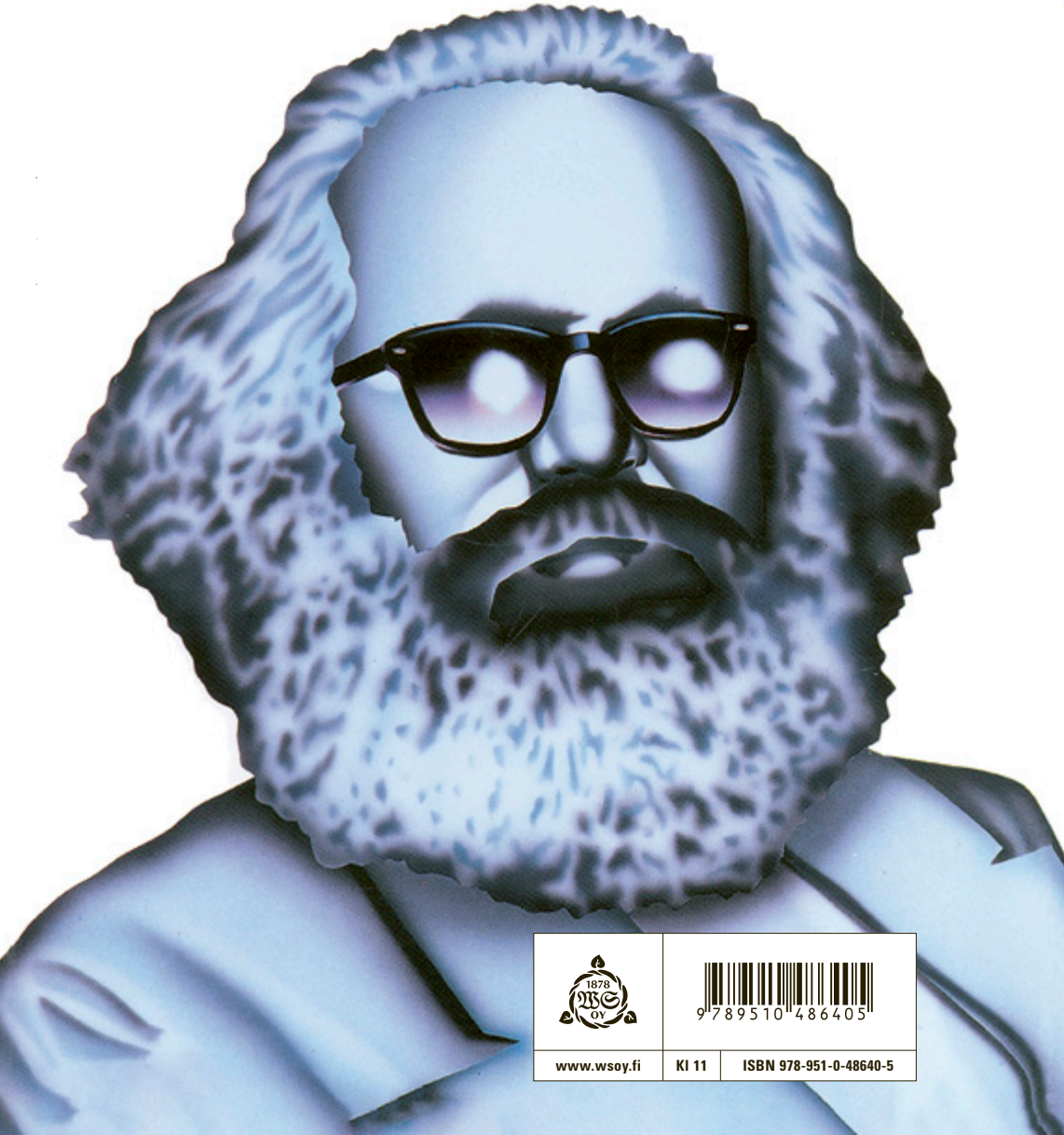
Sokrates on populaari. Hänen elämänfilosofinen kiinnostuksensa siir-
tää hänet erilleen suuresta osasta länsimaisen filosofian historiaa, jossa
tietoperäinen, älyllinen painotus on elämänfilosofista keskeisempi. Filoso-
fian historiasta ei löydy juuri voimahahmoa, jolle filosofia olisi sillä tavoin
henkilökohtaista kuin Sokrateelle. »Sellainen mies, joka todella on omista-
nut koko elämänsä filosofialle, voi rohkeana odottaa kuolemaa ja toivoa
saavansa kuoleman jälkeen osakseen suurinta hyvää mitä on.»

Viimein vankilapalvelija tuo Sokrateen myrkyn. »...hän ojensi pikarin
Sokrateelle. Sokrates otti sen vastaan, aivan hyväntuulisena ja vapisemat-
ta.» »...hän nosti pikarin huulilleen ja joi sen tyhjäksi aivan tynesti ja
kevyesti. Siihen asti useimmat meistä olivat joten kuten pystyneet pidättä-
mään kyyneleensä, mutta nähdessämme hänen juovan ja tyhjentävän pika-
rin emme enää kestäneet.» Tämän huomattessaan Sokrates moitti ystäviään
ja kehotti näitä pysymään rohkeina.

Eikä vanha veijari voinut vastustaa huudahtaa viimeisinä sanoinaan:
»Kriton, olemme Asklepiokselle velkaa kukon. Uhratkaa se hänelle, älkää
unohtako!»

Klassikkoteoksen odotettu uusintapainos!

Alun perin vuonna 1985 julkaistussa suurtyössään filosofi ESA SAARINEN lähestyy aihettaan epäsovinnaisin, modernein silmin. Filosofian historian klassikot murretaan esiin arvovaltansa alta ja upotetaan osaksi nykyaikaa. Saarisen lennokas, epäakateeminen, rohkea tyyli piirtää vaikeat filosofiset ongelmat lukijan eteen selkeinä ja ymmärrettävinä. Ajattelun historian ydinteemat paljastuvat hätkähdyttävinä ja haastavina tässä kunnianhimoisessa kirjassa, joka kattaa filosofian voimahahmot Sokrateesta Marxiin.

www.wsoy.fi

KI 11

ISBN 978-951-0-48640-5